

ALEVİLERİN TEMEL İSLÂMÎ İBADETLERE YAKLAŞIMLARI: SORGUN ÖRNEĞİ (*) (Araştırma Makalesi)

Recep YÜNER (**)

Öz

Kısaca Ali'yi sevenler için kullanılan Alevîlik, Türklerin İslâm'ı kabulünden sonra Anadolu'ya yayılmış, farklı bölgelerde farklı şekillerde yaşamaya devam etmiştir. Anadolu Alevîleri arasındaki farklılık, farklı disiplinlerdeki araştırmacılar tarafından yapılan pek çok çalışmada ortaya konmuştur. Bu çalışmalara ek olarak bu araştırma Yozgat'ta yaşayan Alevîlerin ibadet anlayışlarını incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, kent merkezinden sonra en çok Alevî nüfusuna sahip Sorgun ilçesinde gerçekleştirilmiştir. Alevîler, Sorgun'a bağlı 19 köyde yaşamlarını sürdürmektedir. Bu çalışmada, seçilen 8 köyde yaşayan 21 kişi ile görüşme yapılmıştır. Müslakatta; namaz, oruç, hac, zekât ve kurban gibi ibadetler ve cem âyinleriyle ilgili sorular sorulmuştur. Elde edilen bulgulara göre Sorgun Alevîleri diğer Anadolu Alevîleriyle benzer ibadet anlayışına sahip olup, ibadetleri kendilerince yorumlayarak yaşamaktadırlar. Bu kapsamda çoğunluğu namaz kılmamakta, Hacı Bektâş-ı Velî'yi ziyareti hac olarak, Muharrem orucunu esas oruç olarak kabul etmekte, kurban ibadetini kabul etmekle birlikte farklı adlar altında kurbanlar kesmekte, devlete verilen vergiyi zekât olarak kabul etmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Alevîlik, Namaz, Oruç, Hac, Zekât, Cem Âyini.

Approaches of Alawis on Basic Islamic Worship: Sorgun Example

Abstract

Alevism, shortly defined as those who love Ali, spread to Anatolia after the acceptance of Islam by the Turks and continued to live in different regions in different ways to date. The

*) Bu çalışma yazarın Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri ABD, İslâm Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı alanında yapmış olduğu "İnanç Tarihi Açısından Yozgat" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

**) Dr., Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni, Şehit Mücahit Erbaş Anadolu İmam Hatip Lisesi (e-posta: recepyuner@hotmail.com) <https://orcid.org/0000-0003-2880-9680>.

difference between the Anatolian Alevi was revealed by the substantial studies conducted with different scholars in several disciplines. In addition to these studies, this study aims to examine the approaches of Alevites living in Yozgat on basic Islamic principles. The study was carried out in Sorgun district which has the highest Alevi population following the city center. Alevi population lives in 19 villages in Sorgun district. In this study, interviews were conducted with 21 people living in 8 selected villages. In the interview, some questions about basic worship principles in Alevism such as prayer, fasting, pilgrimage, zakat, sacrifice and the cem rites were asked to the participants. According to the findings, the Sorgun Alawites have a similar understanding of worship with the other Anatolian Alevi. The majority of Sorgun Alevi do not pray. In addition, they accept Hacı Bektaş-i Velî as a pilgrimage instead of Kabe, accept the muharrem fast as the main fast, adhere to the sacrifice worship but also prefer to sacrifice under different names and accept the tax given to the state as zakat.

Keywords: *Alevism, Daily prayer, Fasting, Pilgrimage, Zakat, Cem rituels*

Giriş

İç Anadolu bölgesinde Alevî-Bektaşî topluluklarının yoğun olarak yaşadığı illerden biri de Yozgat'tır. Bu bölge, Bozoklu Celâl ve Baba Zünnün gibi tarihî-karizmatik Alevî-Bektaşî liderlerinin yetiştiği bir coğrafya olarak dikkat çekmektedir. Bunların Çorum, Kırıkkale, Tokat, Gaziantep, Erzincan, Sivas ve Amasya gibi illerde yaşayan Alevî-Bektaşî topluluklarla inançsal ve tarihsel ilişkileri bulunmaktadır. Bu yörede yaşayan Alevî-Bektaşî toplulukları; Çalavperdi, Hıdır Abdal, Garip Musa, Sultan Samutlu, Güvenç Abdal, Hubyar, Musa Kazım, İmam Rıza ve Hasan Dede gibi ocaklara bağlı bulunmaktadır (Aksüt, 2012; Kayaaslan, 2015). Yozgat'ta Alevî nüfus, halen varlığını yoğun biçimde devam ettirmektedir. İlde bulunan toplam beş yüz doksan iki belde ve köyün 84'ünde Alevîlerin yaşadığı bilinmektedir.

Yozgat'ta yaşayan Alevî nüfusun bir kısmı Kürt Alevîlerinden oluşmaktadır. Yozgat il genelindeki Kürt Alevî köyleri Aydıncık ile Çekerek ilçesinde bulunmaktadır. Bu durum Kürt Alevîlerin, Türkiye'deki Kürt nüfusun yaklaşık 1/3'ini oluşturduğu, bunların çoğunlukla Sivas, Bingöl, Tunceli, Erzincan, Elazığ, Malatya, Kahramanmaraş, Kayseri ve Yozgat'ta yaşadığı bulgusunu da desteklemektedir (Andrews, 1989; Şener ve İlknur, 1995; Aksüt, 2012).

Kentteki Alevîlerin büyük bölümü ise Türkmen Alevîlerinden oluşmaktadır. Bunların abdal olarak adlandırılan bir bölümüne Yozgat merkez köylerinde, Çayıralan ve Yerköy ilçelerinde rastlanılmaktadır (Ayata, 2006; Gürsoy, 2006; Aksüt, 2012).

Yozgat yöresinde "sıraç"lar olarak bilinen Alevî toplulukları da bulunmaktadır. Hubyar Sultan ocağının mensuplarına *sıraç* ismi verilmektedir. Bu ocak, diğer Alevî ocaklarının içinde etkinlik bakımından en büyüklerindedir. Bir inanışa göre Hubyar Sultan, Hacı Bektaş Velî ile birlikte Anadolu'ya gelmiş; diğer bir inanışa göre ise Osmanlı padişahı II.

Murat döneminde yaşamıştır (Yıldız, 2004). Sıraç köylerine Yozgat il genelinde Çekerek ilçesinde rastlanılmaktadır (Yılmaz, 2009; Aksüt, 2012).

Yozgat'ta Alevî nüfusun büyük kısmı kent merkezi ile merkez köylerinde yaşamaktadır. Kente bağlı yalnızca 23 köyde Alevîler veya Alevî-Sünnî nüfus birlikte yaşamaktadır. Yozgat'a bağlı Sorgun ilçesi, kent merkezinin ardından Alevî nüfusun en fazla yaşadığı ikinci yerleşim birimi olarak dikkat çekmektedir. Sorgun'da, Alevîlerin yoğun olarak yaşadığı bilinen 19 köy ve/veya mahalle vardır. Bunlar: Bahadın kasabası, Bahadın kasabasına bağlı Gümüşkavak Mahallesi, Bahadın kasabası Salur Mahallesi, Doğankent kasabası Çavuşlu Mahallesi, Çiğdemli kasabası Kale Mahallesi ile İsafakılı, Garipler, Tulum, Bağlarbaşı, Veliöldük, Karakocaoğlu kışlası, İdrisli, Büyükkışla, Karabalı, Çamurlu, Sivri, Muğallı, Çayözü ve Yukarı Emirler köyleridir. 2014 nüfus sayımına göre bu birimlerde yaşayan Alevî sayısı tahminen 4.039'dur (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2015). Bu rakam ilçe nüfusunun yaklaşık % 5,07'sine tekabül etmektedir. Alevîlerin bulunduğu köylerin 16'sında cami, 12'sinde imam ve 7'sinde cem evi bulunmaktadır. Sorgun'daki en büyük cem evi, 380.000 TL'ye yaptırılmış olup 1280 m² ve üç katlı olarak 2011 yılının temmuz ayında Yukarı Emirler köyünde açılmıştır. Binanın içinde tuvalet, morg, toplantı salonları, kütüphane, yemekhane ve aşevi bulunmaktadır (Doğan, 2011).

Bu çalışma Sorgun merkez ve köylerinde yaşayan Alevîlerin ibadet anlayışlarını ele almakta; namaz, oruç, hac, kurban, zekât gibi İslâm esaslarına bakışlarını incelemekte; cem âyinleriyle ilişkili inanışlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Literatür taramasında Alevîlerin inanç ve ibadetlerini ortaya koyan pek çok çalışmaya rastlanmasına (bkz. Dağdır, 2011; Türkekul, 2016; Üçer, 2005a; Üçer, 2005b) karşın Sorgun bağlamında böyle bir çalışmanın daha önce yapılmadığı tespit edilmiştir. Alevîliğin siyasî, dinî ve kültürel boyutu olan çok yönlü bir olgu olduğu, bu nedenle farklı bölgelerde farklı şekillerde varlığını devam ettirdiği düşünüldüğünde, bu çalışmanın literatüre katkı sunacağına inanılmaktadır. Bu farklılıkların ortaya konması Alevîliğin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmanın amacına uygun olacak şekilde bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış, veriler görüşme yoluyla elde edilmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırmada Sorgun merkez ile ilçeye bağlı sekiz köye gidilmiştir. Araştırma sürecinde toplam 21 kişi ile mülâkat yapılmıştır. Araştırma sahasında kaynak kişi olarak geleneksel Alevîliği bilen ve yaşayanlara öncelik verilmiştir. Mülâkat yapılacak kişileri belirlemek amacıyla önceden gidilecek yerin köy muhtarı ile o köyle gerek ticarî gerekse insanî ilişkileri bulunan kimselerle bir ön görüşme yapılmış onların tavsiyeleri doğrultusunda katılımcılar belirlenmiştir. Görüşmeler, mülâkat yapılacak kimselerin uygun oldu-

ğu zaman ve yere göre ayarlanmış genellikle cem evi, okul, ev, iş yeri veya kahvehanede yapılmıştır.

Mülâkata katılanların 4'ü kadın, 17'si erkek olup yaş ortalaması 59'dur. Katılımcıların 17'si ilkokul ve altı eğitim düzeyine sahipken, yalnızca 4'ü ortaokul ve lise düzeyinde eğitime sahiptir. 9 katılımcı çiftçilikle uğraşırken; 7'si emekli, 1'i aktif kamu çalışanı ve 4'ü de ev hanımıdır. Aşağıdaki tabloda katılımcıların sosyo-demografik özellikleri gösterilmektedir:

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-demografik Özellikleri

Katılımcı	Yerleşim Yeri	D. Tarihi	Meslek	Eğitim Durumu
Katılımcı 1	Veliöldük Köyü	1937	Çiftçi	İlkokul
Katılımcı 2	Çayözü Köyü	1942	Şâir	İlkokul
Katılımcı 3	Çiğdemli Kasabası	1942	Emekli	İlkokul
Katılımcı 4	Bahadın Kasabası	1938	Emekli	Okuryazar
Katılımcı 5	Veliöldük Köyü	1954	Emekli	İlkokul
Katılımcı 6	Çayözü Köyü	1936	Çiftçi	İlkokul
Katılımcı 7	Bahadın Kasabası	1955	Emekli	Ortaokul
Katılımcı 8	Bahadın Kasabası	1950	Emekli	Okuryazar
Katılımcı 9	Sorgun Merkez	1968	Memur	Lise
Katılımcı 10	Çamurlu Köyü	1945	Çiftçi	Okuryazar
Katılımcı 11	Moğallı Köyü	1945	Emekli	İlkokul
Katılımcı 12	Sivri Köyü	1950	Çiftçi	Ortaokul
Katılımcı 13	Bahadın Kasabası	1931	Ev hanımı	Okuryazar değil
Katılımcı 14	Bahadın Kasabası	1942	Çiftçi	İlkokul
Katılımcı 15	Karabalı Köyü	1952	Emekli	İlkokul
Katılımcı 16	Çayözü Köyü	1939	Çiftçi	İlkokul
Katılımcı 17	Bağlarbaşı Köyü	1954	Ev hanımı	İlkokul
Katılımcı 18	Çiğdemli Kasabası	1925	Çiftçi	Okuryazar
Katılımcı 19	Çiğdemli Kasabası	1941	Emekli	Ortaokul
Katılımcı 20	Çiğdemli Kasabası	1940	Ev hanımı	Okuryazar
Katılımcı 21	Çamurlu Köyü	1950	Çiftçi	İlkokul

Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Araçları

Araştırmada Alevîlerin, İslâm'ın temel ibadetleri ile ilişkili anlayışlarını ortaya koyabilmek amacıyla oluşturulan açık uçlu sorular kullanılmıştır.

Verilerin Analizi

Veriler betimsel analiz tekniğiyle yorumlanmış, benzer cevaplar sınıflandırılarak raporlanmıştır.

Alevîlerin İbadet Anlayışı

Alevîlik; doğuşu, gelişmesi ve kendine özgü yapısı ile sosyal bilimler içerisinde en fazla ilgi çeken konuların başında gelmektedir. Başta din bilimleri olmak üzere sosyoloji, tarih, siyaset bilimleri gibi farklı disiplinler Alevîliği farklı yönleriyle incelemektedir. Bu durum farklı bakış açılarıyla konunun ele alınmasına yol açmakta; Alevîliğin yorumlanması ve tanımlanmasında çeşitliliklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bunun neticesinde Alevîliğin *kültür, yaşam biçimi, İslam'ın Anadolu yorumu, Zerdüştlük, Türk dinî, ulusçuluk, solculuk ve sosyalizm, materyalist bir felsefe, tasavvuf, tarikat, heterodoks İslâm, Şiîlik, din ve mezhep* olduğu yönünde birbirinden ilgisiz tanımlamalara rastlanmaktadır (Üçer, 2005b: 230; Şahin, 2014).

Arapçada Ali'ye mensup veya Ali'ye ait anlamlarına gelen Alevîlik, İslâm tarihi, mezhepler tarihi ve tasavvuf edebiyatında ise, "Hz. Ali'ye karşı sevgi, saygı ve bağlılık" anlamlarında kullanılmaktadır. Buradan yola çıkarak Hz. Ali'yi sevip sayan ve ona bağlılık hisseden kimseye "Alevî" denmektedir (Fığlalı, 2006).

Alevî kavramı, İslâm siyasî tarihinde hilafetle ilgili anlaşmazlıklar esnasında kullanılmaya başlamış, özellikle halife Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra şiddetlenen hilafet tartışmalarında Hz. Ali taraftarları için kullanılmıştır (Dalkıran, 2002).

Türklerin İslâmlaşması ile başlayan süreçte göçebe ve yarı göçebe kesimlerin anlayışı olarak ortaya çıkan Alevîlik, önce Moğol istilası ile Horasan ve İran coğrafyası üzerinden Anadolu'ya taşınmıştır. Ardından Anadolu'da özellikle Babaîler ayaklanması ile başlayan yeni süreçte eski Türk inançlarıyla iç içe olan bu anlayış tarzı, Türkmen babaları ile kendilerine *İlk Bektaşîler* denilen Rum Abdâlları'nın faaliyetleri sonucunda farklılaşmış ve Hurûfî etkiler, ardından da Safevî propagandası ile günümüzdeki şekil ve yapısına ulaşmıştır (Turan ve Yıldız, 2008).

Alevîler arasında ibadet hayatının unsurları denildiğinde namaz, oruç, hac ve malî ibadetler gibi ana unsurlar yanında cem, tekke ziyaretleri ve kurban gibi ibadetlerin akla geldiği görülmektedir (Üçer, 2005a). Bu durum Alevî kaynaklarından *Buyruk'ta* şu şekilde ifade edilmektedir: Oruç, namaz, hac, zekât ve kelime-i şehâdet, dünyalık fitresinin tümü Muhammed Ali'den kalmıştır; şeriat makamında namaz, oruç, hac ve zekâtın da bulunduğu on makam vardır (Bozkurt, 1985). *Şeyh Safî Buyruğu'nda* bu ibadetlerin yapılmasının sevap olduğu, ibadet eden kimseler arasında Allah'ın sevgili kullarının bulunduğu, onların yüzü suyu hürmetine diğerlerinin de ibadetinin kabul olacağı dile getirilmiştir (Saygı, 1996). Hacı Bektâş-ı Velî *Makâlât'ında* ibadeti imanın bir parçası olarak kabul etmekte, imanın ibadet, ibadetin ise iman olduğunu ifade etmektedir (Coşan, 1990).

Alevîlikte Namaz İbadeti

İslâm'da farzların en önemlisi namazdır. Ergenlik çağına gelmiş ve akıllı olan her Müslüman'a namaz farzdır. Namaz, Allah'a teşekkür ve kulluk etmek amacıyla kılınır. Namaz, farz (beş vakit namazı, cenaze namazı), vâcip (vitir namazı, bayram namazı) ve nâfile (farzlardan önce ve sonra kılınan sünnetler, terâvih namazı, kuşluk namazı, tehec-cüd namazı, tahiyetü'l mescid namazı vb.) olmak üzere üç çeşittir (Yaşaroğlu, 2007).

Alevîliğin temel kaynaklarında da namazla ilgili kuvvetli vurgular vardır (Üçer, 2005a). *Şeyh Safî Buyruğu*'nda namaz, “şeriatın şartını bilip yerine getirmek” olarak (Saygı, 1996, s. 25) ifade edilirken Hacı Bektâş-ı Velî'nin *Makâlât*'ında, namaz kılmanın iman edenlerin bir görevi olduğu “Namazı kılın ve zekâtı verin” (2/el-Bakara/44) âyeti ile dile getirilmiştir (Coşan, 1990). Vîrânî Baba'nın *İlm-i Câvidân*'ında da, namazın Allah tarafından mi'rada Hz. Muhammed'in ümmetine elli vakit olarak farz kılındığı, ancak Hz. Peygamber'in Allah'tan bu sayıyı azaltmasını dilemesi üzerine beş vakte düşürüldüğü zikredilir. En'âm sûresi 160. âyetindeki “bir iyiliğe on katı sevap verilir” ifadesi delil getirilerek beş vakit kılmanın elli vakit namaz kılmış gibi olacağı anlatılmıştır (Eğri, 2008). *Vilâyetnâme*'de ise Hünkâr'ın Kayseri'de cuma namazı kıldığı, başka günlerde namaz kıldığı, evrâdını okuduğu, Bedaşan halkına Kur'ân okumayı ve namaz kılmayı öğrettiği dile getirilmiştir. Ayrıca Hünkâr'ın vakit namazlarını Kâbe'de kıldığına dair bir olay da anlatılmıştır (Gölpınarlı, 1958).

Klasik Alevî kaynaklarında namaza yönelik vurguya rağmen, Alevîler arasında namaz ibadetine karşı farklı yaklaşımların söz konusu olduğu görülmektedir. Alevîlerin bir kısmına göre namaz emirdir ve kılınması gerekir. Bir kısmına göre beş vakit namaz Kur'ân'da yoktur, bu Abbâsîler döneminde icmâ ile oluşan bir ritüeldir. Bir kısım Alevî ise Kur'ân'da namazdan bahsedildiğini ancak bu emirlerde sabah, öğle ve akşam namazlarından söz edildiği, ikinci ve yatsı namazlarının Hz. Ömer tarafından icat edildiğini iddia etmektedir. Bir kısmı da namazın bugünkü haliyle Kur'ân'da ifade edilmediğini, “namaz kılınmaz” diye bir ibarenin olmadığını, Kur'ân'daki “salât” kelimesinin “Tanrı'yı içten/gönülden anıp selamlamak” olduğunu, bugünkü haliyle bir namaz emredilseydi bunu Tanrı'nın kitabında açıkça ifade etmesi gerektiğini öne sürmektedir. Onlar, temiz bir gönülle Allah'ı andıkları an, kendilerini namaz kılmış saymaktadır (Er, 1998; Korkmaz, 2000; Üzüm, 1997; Zelyut, 1992).

Anadolu'da yaşayan Alevîler üzerine yapılan araştırmalar, Alevîler arasında namaz konusundaki bu farklı düşünceleri açıkça ortaya koymaktadır. Örneğin namaz ile ilgili yapılan saha çalışmalarında Sivas'taki Alevîlerin çoğunluğunun namaz denilince dua etmeyi anladığı (Bozkuş, 2006); Tokat'ta ise “halkacık veya halka namazı” denilen “tarikat namazı”nın akla geldiği (Üçer, 2005b); bunun yanında Amasya'da, Ordu'da ve Akdağmadeni'nde İslâmiyet'in öngördüğü beş vakit namazı kılanlar olduğu gibi yukarıdaki nedenlerle kılmayanların da olduğu (Aydm, 2009; Eren, 2002; Yıldız, 2004) ortaya konmuştur.

Bu çalışma kapsamında Sorgun'da yaşayan Alevîlerin büyük kısmı “namaz ibadetini nasıl anladıklarına” yönelik soruya “dua etmek” şeklinde cevap vermişlerdir. Örneğin bu

konuda görüştüğümüz Alevîlerden **katılımcı 1** şunları söylemektedir: “Allah’ı içimizde hissettiğimizde namaz kılmış sayılırız. Zaten gösteriş için yapılan ibadet, ibadet değildir. Kur’an’da da namazla ilgili namazın nasıl ve ne kadar kılınacağına dair bir âyet ve sûre yoktur. Namaz bizde, insanın her durumda Allah-Muhammed-Ali’yi anmasıdır, niyazda bulunmasıdır.” **Katılımcı 2** “Kur’an’da seksen beş yerde salât kelimesi geçmiş olup, namaz kelimesi yoktur. Namaz, yalvarma demektir. Salât; dua, davet ve yakarış anlamalarına gelir. Hz. Muhammed’in ettiği dualara salât denir. Eğer yakarış anlamında dua ediyorsak, ruhumuzun kurtuluşu için yalvarmak, dua anlamında kullanılıyorsa Allah’ın birliğine hamd ve şükürdür.” derken **katılımcı 3** “Kur’an’da namaz sözcüğü yoktur fakat dua, Tanrı’yı gönlünde hissetmek, Tanrı’yla bütünleşmek, ona aşk ve sevgiyle bağlanmak demek olan salât kelimesi vardır. Alevî olmayanlar, salât kelimesini namaz şeklinde tercüme etmektedirler. Biz Alevîler, her an, her dakika Allah ile birlikte yaşarsak bu durumda, her an namaz kılıyoruz demektir. O yüzden Alevî-Bektâşîlik’te yirmi dört saat Allah’a sığınmak anlamına gelen “salât-ı dâim” vardır, beş vakit salât yoktur” demiştir. **Katılımcı 11, katılımcı 6** ve **katılımcı 10** da benzer şekilde namazın dua ve bağlanmak anlamına geldiği yönünde görüş bildirmişlerdir.

Alevîlerde Oruç

İslâm’ın şartlarından olan oruç, hicretin ikinci yılında farz kılınmıştır. Akıllı ve ergenlik çağına girmiş her Müslüman oruç tutmakla yükümlüdür. Ehl-i sünnet arasında farz, vacip, sünnet, müstehap ve haram olan oruçlar olmak üzere altı çeşit oruç vardır (Dönmez, 2007).

Alevîlikle ilgili olarak en çok tartışılan konulardan birisi, Alevîlerin oruç tutup tutmadıkları veya oruç ibadetini ne şekilde yerine getirdikleridir. Alevî-Bektaşî kaynakları oruca çeşitli biçimlerde atf yapmışlardır. Örneğin *Makâlât’ta* iman edenler için, oruç tutmanın bir sorumluluk olduğu dile getirilmiştir (Coşan, 1990). *Erkânâme*’de nefsi levvâmenin on özelliği içinde namaz, hac, umre, va’de zekât, cihad, ulviyet, zühd ve takvâ ile birlikte oruç da zikredilmiştir (Kaplan, 2007). *İlm-i Câvidân*’da, orucun mi’rac gecesi Allah tarafından alınmış olarak farz kılındığı anlatılmaktadır. Vîrânî Baba, “Kim ortaya bir iyilik koyarsa, ona on katı verilir. Ortaya bir kötülük koyan ise, ancak misliyle cezalandırılır. Onlara haksızlık yapılmaz.” (6/el-En’âm/160) âyetini delil getirerek otuz gün oruç tutan kişinin yıl boyunca oruç tutmuş gibi sevap kazanacağını belirtmiştir (Eğri, 2008). *Vilâyetnâme*’de; Hünkâr’ın oruç tuttuğu ve çocukları olmayan kimselerin dileklerinin gerçekleşmesi için üç gün oruç tutmalarını tavsiye ettiği ifade edilmiştir (Gölpınarlı, 1958). *Şeyh Safî Buyruğu*’nda; bir ay boyunca oruç tutmanın gerekliliği dile getirilmiş ve oruçluya kimsenin kötülük edemeyeceği zikredilmiştir (Saygı, 1996). *Buyruk*’ta ise; oruç ve diğer ibadetlerin Muhammed-Ali’den kaldığı ve şeriat makamlarından biri olduğu ifade edilmiştir (Bozkurt, 1985). Ancak Alevîler Hz. Ali’nin Ramazan ayında şehit edilmesi, otuz gün orucun Yezit tarafından tuturulması, Ehl-i beytin yaptığı gibi Kadir gecesinden başlayarak üç gün tutulması, oruçlu iken güçsüz düşen insanın ağır işlerde verimli olma-

yacağı düşüncesi, Muharrem ayının kutsallığı ve üstünlüğü ile ilgili Kur'ân'da âyetlerin bulunması gibi nedenlerle Ramazan ayında otuz gün oruç tutmamayı benimsemişlerdir. Alevîler arasında daha çok "Muharrem, Hızır, adak, medet-mürüvvet, kırk sekiz perşembe ve oğundurma oruçları" (Üçer, 2010) kabul görmektedir.

Alevîlere göre oruç, yememek ve içmemek değil, nefsi ıslah etmektir. Kur'ân'da geçen "Ey İman edenler! Oruç sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz." (2/el-Bakara/183) âyetinde farz kılınan oruç ibadeti, nefesine hâkim olamayanlar içindir. Allah'a karşı gelmeyenler için oruç farz değildir (Üzüm, 1997). Bunun yanında oruçtan kasıt insanın aç kalması değil; eline, diline, beline sahip olmasıdır (Pehlivan, 1992). 2/el-Bakara/183-184 ile 89/el-Fecr/1-2 sûrelerindeki âyetlerde geçen oruçtan kasıt, Muharrem orucudur. Ramazan ayı, tam bir ay olduğu için âyetlerde geçen "sayılı günler" ifadesi de yine Muharrem orucunu akla getirmektedir. Ramazan orucunun sadece Müslümanlar tarafından tutulmasına karşılık, Muharrem orucu diğer ümmetler tarafından da tutulmuştur. Bu nedenle Alevîlerin ekseriyeti Muharrem orucunun tutulması yönünde görüş birliğine sahiptir. Ancak Muharrem orucunun kaç gün olduğu noktasında ihtilaf olduğu görülmektedir. Bir kısım Alevî Muharrem orucunu on gün tutmaktadır. Bir gün Hz. Âdem'in tövbesi kabul edildiği için; iki gün Hz. İbrâhim Nemrut'un ateşinde yanmadığı için; iki gün Hz. Nûh'un gemisi karaya oturduğu için; iki gün Hz. Mûsâ kavmini Firavun'un kötülüğünden kurtardığı için; bir gün Hz. Yûnus balığın karnından kurtulduğu için; bir gün Hz. Eyûb dertlerine şifâ bulunduğu için ve bir gün de Hz. Ya'kûb oğlu Yûsuf peygambere kavuştuğu için oruç tutulur (Tur, 2012). Alevîler iki gün de Kerbelâ şehitleri için oruç tutarak Muharrem orucunu on iki güne tamamlamaktadır (Melikoff, 1993; Yıldız, 2004). Bazı bölgelerde bu oruç üç gün de Müslim bin Akîl (Yiğit, 2006) ile oğulları Muhammed ve İbrâhim için tutularak on beş güne çıkarılmaktadır (Er, 1998).

Muharrem orucunda kazâ, fıdye ve keffâret gibi uygulamalar yoktur. Muharrem orucunu tutup tutmama kişinin özgür iradesine bırakılmıştır. Tutmayanların yoldan çıkması söz konusu değildir. Alevîlerde Muharrem ayı, yas ayı olduğu için matem süresince bazı davranışlardan uzak dururlar. Muharrem orucunun bitiminden sonra aşûre yenilmekte, cem yapılmakta, kurbanlar kesilip, görgüye girmemiş olanlar nasip alarak yola girmektedir (Er, 1998; Melikoff, 1993; Pehlivan, 1992; Yaman, 2001).

Muharrem orucundan başka Alevîler, bir inanışa göre Hz. Ali'nin bir zuhûru olarak düşündükleri Hızır için de, Şubat ayının 13-14-15'inde üç gün "Hızır orucu" tutmaktadır. Bir başka inanışa göre ise, Nûh peygamberin gemisi fırtınaya tutulduğu zaman gemidekilerin "Yâ Hızır, bizi kurtar" diye dua etmeleri üzerine fırtına dinmiştir. İşte o zaman gemidekiler Allah'a üç gün oruç adanmışlardır. Ayrıca bir ihtiyacın giderilmesine ya da bir dileğin gerçekleşmesine bağlı olarak adanan oruçlar, birer şükür ifadesi olarak kabul edilmektedir. Alevîlerden bazılarının muharremden önce bazılarının da sonra, kiminin üç gün kiminin iki gün tuttıkları oruca da "medet-mürüvvet" orucu denir. Hz. Muhammed'in mi'raca perşembe günü çıkması nedeniyle sünnet olarak tutulan "48 perşembe" orucu, genelde yaşlı ve yola bağlı kimseler tarafından tutulur. Bu oruçtan sonra şükür için kur-

ban kesilir. Muharrem orucundan önce umutsuz bir hastalığın iyileşmesi ümidiyle ise üç gün “oğundurma orucu” tutulur. Bu oruçta üç gün boyunca hiçbir şey yenilmez ve içilmez (Er, 1998; Üçer, 2010; Yaman, 2001).

Alevîlerle ilgili yapılan araştırmalar, özellikle Muharrem orucunun halk arasında yaygın olduğunu göstermiştir. Sivas, Tokat, Ordu ve Akdağmadeni’nde yapılan araştırmalarda halkın Muharrem orucuna dikkat ettiği, bu orucun 12 gün tutulduğu ve yas orucu olarak adlandırıldığı görülmektedir. Ayrıca Hızır, adak ve çeşitli isimler altında oruçlar da tutulmaktadır (Aydın, 2009; Bozkuş, 2006; Yıldız, 2004).

Sorgun Alevîleriyle de yapmış olduğumuz görüşmede; Alevîler arasında ibadetin uygulanışından öte özünü öne çıkarmayı amaçlayan bir tavır olduğu, Alevîlerin ekseriyeti için önemli olan orucun “Muharrem orucu” olduğu ancak kimilerinin Muharrem orucunu on gün kimilerinin on iki veya on beş gün tuttuğu görülmüştür. Sorgun Alevîleri diğer bölgelerde olduğu gibi aşure ile oruçlarını bitirmektedir. Bunun yanında bazı Alevîlerin Ramazan orucunu önemseydiği, istenirse tutulmasının sevap olduğunu düşündüğü görülmektedir. Örneğin bu konuda görüştüğümüz **katılımcı 2** oruçla ilgili şunları söylemiştir: “Kişinin kendini terbiye ettiği yollardan birisi de oruç tutmaktır. Ramazan orucunu isteyen tutar. Ramazandan yetmiş yedi gün sonra gelen bir muharremden, on muharreme kadar on gün oruç tutup yasını çeken sevaba girer. On iki veya on beş gün tutanlar da vardır. Tutmaz ise günah yoktur. İmam Hüseyin, öğle namazını kılarken Muharrem ayının onunda, cuma günü şehit edilmiştir. Kendilerini zincire vurup kanlar içinde kalanlar, bu menfur olayın haftalardan silinmemesini sağlamıştır. Muharrem birinden onuna kadar geçen süre içerisinde aşure yapılabilir. Muharrem onu aynı zamanda rûmî yılbaşısıdır ve Hz. Hüseyin’in ölüm yıldönümüdür.” **Katılımcı 4** ise “Peygamberimiz Muharrem orucunu tutmuştur. Biz de hem Kerbelâ anısına hem de Peygamberimiz tuttuğu için tutuyoruz. Ramazan ayı bizim için de önemlidir. Çünkü Hz. Ali, 661 yılının Ramazan ayının 21’inde ve Hz. Hatice de 620 yılında Ramazanın 10’unda vefat etmiştir. Hızır ve adak oruçları da Alevîler için önemlidir” diye konuşmuştur. **Katılımcı 6** da “Muharrem ayı bizim için çok önemlidir. Çünkü bu ayda Hz. Hüseyin efendimiz ve yanındakiler Kerbelâ’da susuz bırakılmış ve şehit edilmiştir. Bundan dolayı oruçlarımızı matem içinde geçiririz. Bu ayda eğlenme olmaz, düğün, nişan türü etkinlikler olmaz, ağaç kesilmez, bıçak kullanılmaz, dil ile kimse incitilmez. Ayrıca Alevîler arasında Ramazan ayında üç gün veya otuz gün oruç tutanlar da vardır” şeklinde görüş bildirmiştir. Benzer şekilde **katılımcı 11**, **katılımcı 20**, **katılımcı 13** ve **katılımcı 18** de Muharrem ayına öncelik vermekle birlikte Ramazan orucunun da Alevîler arasında önemli olduğunu vurgulamışlardır. Buna karşın **katılımcı 5** “Muharrem ayı Kur’ân’da vardır ancak, Ramazan ayı yoktur. Sünnîler bunu bile bile niçin Ramazanda oruç tutuyorlar. Muharrem orucu dışında adak ve Hızır oruçları da tutarız” demiştir. Yine **katılımcı 7**, **katılımcı 5** gibi yalnızca Muharrem orucuna değinerek “Alevîler, Muharrem ayında on iki gün oruç tutarlar. Kerbelâ’da susuz bırakılanların anısına su içmezler. On ikinci gün sonunda da aşure yapılır.” demiştir. Özetle Sorgun Alevîlerinin Anadolu’da yaşayan diğer Alevîler gibi Muharrem orucunu yas orucu olarak kabul ettiği ancak bu orucun tutulmasının isteğe bağlı olduğu anlaşılmıştır.

Alevîlerde Hac İbadeti

İslâm'ın şartlarından olan hac, belli zamanlarda, belli yerleri (Kâbe'yi ve çevresindeki kutsal yerleri) usulüne uygun olarak ziyaret etmek ve buralarda yapılması gerekli dinî görevleri yerine getirmek üzere, hem mal hem de beden ile yapılan bir ibadettir. Hicretin dokuzuncu yılında farz kılınmıştır. Akıllı, ergenlik çağına girmiş, sağlıklı, hür, hem ödeyemeyeceği borcu olmayıp ve bakmakla yükümlü olduğu insanların ihtiyaçlarını karşılayacak hem de hac masraflarını ödeyebilecek ekonomik imkâna sahip, Müslüman olan herkese farzdır (Öğüt, 1996).

Hac konusu da, Alevî kaynaklarında geniş yer bulmuştur. *Kitâb-ı Cebbâr Kulu'*nda Müslüman bir kimsenin hacca gitmesi, başak veren bir buğdaya benzetilmiştir. Eserin bir başka yerinde cehennemdeki bir kişinin namaz kılmadığı, zekât vermediği, hacca gitmediği ve cimrilik yaptığı için mallarından hayır görmediği anlatılmıştır. Yine bir diğer yerde mezarda yatan kişiye hac ve zekât ibadetinin sorulduğu, Allah'a ulaşamayan insanların bu ibadetleri yerine getirmeyenlerden oluştuğu ve bu ibadetlerin mahşer gününde isteneceği ifade edilmiştir (Eğri, 2007). *Erkânnâme'*de ise Allah'ın beş emrinin; Allah'ın birliğine ve Hz. Muhammed'in peygamberliğine inanmak, namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek ve gücü yeterse hacca gitmek olduğu dile getirilmiştir (Kaplan, 2007). *Vilâyetnâme'*de, Hacı Bektâş-ı Velî'nin Türkistan'dan Rûm ülkesine hareket ettiğinde hacca niyet ettiği, Irak'ın Nefes şehrinde erbaîn çıkardığı, oradan da Beytullâh'a vardığı, üç yıl burada kaldığı, buradan da Medine'ye geçtiği, burada erbaîn çıkardığı, sonra Kudüs'e ve daha sonra Halep'e geçtiği anlatılmıştır (Gölpınarlı, 1958). *Makâlât'ta* ise hac ibadeti, reddedilmemekle birlikte bu ibadeti bâtinî bir yorum ile açıklama yoluna gidildiği görülmektedir. Buna göre mümin'in kalbi, Kâbe'ye benzetilmiştir. Kâbe'ye gidenin ayağıyla gittiğini ancak gönül isteyen yüz üstü gitmesi gerektiği, bu yüzden âşikların, yüzlerini yere sürdüğü ifade edilmiştir. Kâbe'ye gitmek isteyen Kur'an'ın, gönül isteyen ise Çalın Tanrı'nın yoldaş olacağı dile getirilmiştir (Coşan, 1990). *Şeyh Safî Buyruğu'*nda da benzer şekilde "Kalbe'l Mü'min, Beytullâh" yani "müminin kalbi Allah'ın evidir" denilerek, Kâbe'den maksadın *insanın gönlü* olduğu anlatılmıştır (Saygı, 1996). *Buyruk'ta* Hz. Peygamber ile Hz. Ali'nin musâhip olma bahsinde Hz. Muhammed'e "Hacı ve umreyi Allah için tamamlayın." (2/el-Bakara/196) âyeti inince ellerinin parmaklarını kenetlediği ve "Umre, kıyamete dek hac törenine dâhil oldu" buyurduğu ifade edilmiştir. Yine namaz, oruç, hac ve zekâtın Muhammed Ali'den kaldığı dile getirilmiştir. Bir başka yerde ise, "Sofunun orucu mürşidine saygı göstermektir, zekâtı mürşidine niyaz etmektir ve hacci mürşidine tecellâ etmektir" denilmektedir (Bozkurt, 1985).

Bazı Alevîler *Makâlât'ta* olduğu gibi hac ile kastedilenin insanın gönlü olduğunu öne sürmektedir. Bunlara göre hac, Kâbe sayılan insanın gönlüne yönelmek ve insanın kalbini kazanmaktır (Korkmaz, 2000; Pehlivan, 1995; Oytan, 1946; Zelyut, 1992). Anadolu'da yaşayan Alevîler arasında Hacı Bektâş tekkesi, Hubyar ve Keçeci Baba gibi ziyaret yerlerinin hac yerine geçeceği inancı hâkimdir. Buraya gelen insanlar öncelikle türbenin etrafını tavaf ederler, Beştaş'a gider, taş toplar ve Sarı İsmail'i temsilen kaya veya taş

atarlar. Çilehâne tepesindeki delikli taştan geçilerek, kayadan kayılarak ve orada bulunan ağaca sarılarak günahlardan temizlenilir. Bu tepeden dilek taşları toplanarak dilekte bulunulur. Tepenin eteğinde bulunan zemzem kuyusundan zemzem içilir. Yukarıda sayılan diğer yerler ziyaret edilir. Kurbanlar kesilir, cemler yapılır. Ayrıca, Hacı Bektâş evlatlarının evleri ziyaret edilir. Bu şekilde Hacı Bektâş ziyareti tamamlanıp, hacı olunur (Üçer, 2005b).

Bu durum Anadolu'da yaşayan Alevîler arasında da yaygındır. Örneğin Tokat Alevîleri Kâbe'yi ziyaret etmeyi, hac için gerekli bir şart görmemekte; çoğunluk hacı olmak için Mekke'yi değil, yukarıda da ifade edilen ziyaret yerlerini tercih etmektedir. Benzer durum Amasya, Sivas, Ordu ve Akdağmadeni Alevîleri için de geçerlidir.

Bu araştırma kapsamında Sorgun Alevîlerinin de benzer şekilde hac ibadetini genel olarak kabul etmekle birlikte esas ziyaret yeri olarak Hacı Bektâş'ı Velî'nin türbesini gördükleri, burasını ziyaret etmeden Kâbe'yi ziyaret etmenin anlamsız olduğu, gerçek hacı olabilmenin koşulunun Hacı Bektâş'a gitmek olduğu saptanmıştır. Bu konuda **katılımcı 7** şunları söylemiştir: *“Hac, haktır. Önce Hacı Bektâş'a gidilir, umreye gidilirse yarım hacı, hacca gidilirse tam hacı olunur”* demiştir. **Katılımcı 10** da *“Hac, borçtur, zengin olanın gitmesi gerekir. Hacı olmak için İmam Hüseyin'in kabrini ve Hacı Bektâş'ı ziyaret etmek gerekir”* demiştir. **Katılımcı 12** ise *“Önce Hacı Bektâş'a, Pîr Sultan'a gidilir sonra hacca gidilir”* şeklinde konuşmuştur.

Yörede hacdan kastın insan gönlü olduğunu dile getirenler de vardır. Bunlara göre insanlara kötülük yapıp, kalp kırdıktan sonra hacca gitmenin bir anlamı yoktur, Allah'ın esas evi, kişinin kalbidir, gönlüdür. Örneğin **katılımcı 8** *“Durumu yerinde olan Kâbe'yi ve Hz. Muhammed'i ziyaret eder. Ancak, hac ancak Hacı Bektâş'a gidilerek tamamlanır. Esas hac, bizde gönülleri fethetmektir. Çünkü Kâbe'den kasıt gönüldür”* demiştir. **Katılımcı 9** *“Alevîlikte gönül hacı vardır.”* demiştir. Bir diğer **katılımcı 11** şunları ifade etmiştir: *“Alevî olmayanlar, bizim hacca gitmediğimizi ileri sürmektedir. Alevîlikte asıl olan insandır ve insan bizim Kâbe'mizdir. Bu yüzden ne ararsak kendimizde ararız.”* Benzer şekilde **katılımcı 21**, **katılımcı 1** ve **katılımcı 13** hacdan kastın insan gönlü olduğunu öne sürmüşlerdir.

Alevîlerde Malî İbadetler

İslâm'ın şartlarından olan zekât, hicretin ikinci yılında oruçtan önce farz olmuştur. Zekât, dinî ölçülere göre zengin olan Müslümanların yıldan yıla malının ve parasının kırkta birini fakir olan Müslümanlara vermesidir. Zekâtı akıllı, ergenlik çağına gelmiş, hür, dinen zengin her Müslüman'ın vermesi gerekir. Zekât, Kur'an'da namazla birlikte otuz yedi yerde geçmektedir. Zekât dışında borcundan ve aslî ihtiyaçlarından başka en az nisab miktarı malı veya onun değerinde parası olan Müslüman'ın “fitır sadakası/fitre” vermesi vaciptir. Fitre, Ramazan ayında fakirlere verilen bir sadakadır. Bir insanın kendi isteğiyle yalnızca Allah rızası için yaptığı her türlü yardım ve iyiliğe de “sadaka” denir (Dalgın, 2003).

Alevî-Bektaşîler'in zekât konusunda diğer ibadetlerde olduğu gibi farklı yaklaşım içerisinde oldukları mâlumdur. *Buyruk'ta*, *Makâlât'ta*, *Erkânâme'de* ve *Kitâb-ı Cebbâr Kulu'nda* zekâtın, diğer ibadetlerle birlikte şeriat makamı içerisinde olduğu, mahşer günü yapılıp yapılmadığı konusunda hesaba çekilecek konulardan biri olduğu ifade edilmiştir (Kaplan, 2007; Coşan, 1990; Bozkurt, 1985; Eğri, 2007; Saygı, 1996). Zekât konusu şiirlerde de zaman zaman çeşitli açılardan ele alınmıştır (Özmen, I, 1998: s. 241):

İslâm'ın şartını sual edersen	Savın ile salât, zekât ile hac
İcmalinde şartı beştir efendi	Malın var ise, hak yoluna saç
Muradın ger inan öğrenmek ise	Biri şehadettir, lisanını aç
Anın da adedi şeştir efendi	Bu sana acaib iştir, efendi (Kaygusuz Abdal)

Bektaşîler, “Eğer Allah’a ve iki ordunun karşılaştığı gün, furkan günü (hak ve bâtulın ayrıldığı gün) kulumuza indirdiğimiz şeye inandıysanız, ganimet olarak bir şey aldığınız zaman artık onun beşte birinin muhakkak ki Allah’ın ve Resûl’ün ve yakınlarının ve yetimlerin ve miskinlerin ve yolculukta olanların olduğunu biliniz. Ve Allah, her şeye kâdirdir (gücü yetendir)” (8/el-Enfâl/41) âyetini delil göstererek kârlarının 1/5’ini, Ehl-i beyt hakkı için Hacı Bektâş-ı Velî dergâhına veya dedelere ve ocaklara verirler. Alevîlikte insanın kazandığı malın bir bölümünü fakirlere vermesi, Allah’ın hakkı bağlamında ele alınmaktadır. Bunlar “Hakkullah” veya “Lokma” adı altında üç isim altında toplanmaktadır. Kara kazan hakkı, dergâhın giderleri için; mürşit hakkı, mürşit ve diğer pîrler için; çerağ hakkı, darda kalan muhipler için dağıtılmak üzere verilir (Cebecioğlu, 2009; Fığlalı, 2006; Yıldız, 2004).

Alevîlerin kahir ekseriyeti yapılan yardımların insanların gönlünden koptuğu kadar olması gerektiğini düşünmektedirler. Örneğin, zekât vermek isteyen bir Alevî, zekâtını Sünnîlerin yaptığı gibi 1/40 oranında değil, malının gönlünden kopan bir kısmı oranında vermektedirler. Ayrıca Alevîler arasında devlete verilen vergilerin, zekât yerine geçtiğine dair yorumlar da mevcuttur. Zira devlete verilen vergiler, yoksul halka yardım şeklinde geri dönmektedir. Alevîler, mallarından ihtiyaç sahiplerine sadaka da vermektedirler (Yıldız, 2004).

Sivas, Amasya ve Tokat Alevîleri üzerine yapılan araştırmalar, Alevîlerin yukarıdaki görüşler çerçevesinde zekâta yaklaştıklarını göstermiştir. Bulgulara göre Alevîler devlete verilen vergiyi zekât şeklinde algılamaktadırlar. Yardım genellikle Hacı Bektâş Velî dergâhına (karakazan hakkı), dedelere (hakkullah/mürşit hakkı), fakir ve kimsesizlere (çerağ hakkı) yapılmaktadır (Bozkuş, 2006; Üçer, 2005b; Yıldız, 2004). Ordu Alevîlerinin çoğunluğu zekât ibadetini yerine getirememektedir. Çünkü bu ibadet daha çok ekonomiye dayanmaktadır. Zekât verenler ise daha çok tekkeye veya dedeye yardım yapmaktadır (Eren, 2002). Akdağmadeni ilçesinde yapılan bir araştırmaya göre zekât ibadeti konusun-

da yöre insanı zekât vermenin Kur'ân'da emredilen bir ibadet olduğuna, Allah'ın verdiği ihtiyaç sahiplerine vermenin dinî bir görev sayıldığına inanmaktadır. Ayrıca yöre Alevileri, köyden kente göçün artması nedeniyle tâliplerle dedelerin arasındaki bağın zayıfladığını, dolayısıyla "hakkullah" mekanizmasının sağlıklı biçimde işlemediğini dile getirmişlerdir (Aydın, 2009).

Sorgun bağlamında da benzer bulgulara ulaşılmış, Alevîlerin zekât, sadaka ve fitrenin gösterişten uzak olarak gizli bir şekilde ihtiyaç sahiplerine verilmesi gereken bir ibadet olduğunu düşündükleri saptanmıştır. Alevîler ayrıca karakazan hakkı için Hacı Bektâş'a, dede hakkı olarak dedelere ve çerağ hakkı için de köyde bulunan fakirlere yardım edilmesinin lüzumuna da inanmaktadırlar. Bu konuda **katılımcı 13** "*Zekât, farzdır. Allah rızası için verilmelidir. Kişi, zekâtı nefsinin ücreti olarak verir*" derken, bir başka **katılımcı 14** de "*Alevîlikte bir de dede hakkı vardır. Bu hakkın belli bir miktarı yoktur. Dolayısıyla bizler zekâtlarımızı dedelerimize, ihtiyaç sahiplerine ve Hacı Bektâş'a veririz. Biz de zekâtтан ziyade paylaşım vardır. Karakazan ve müşit hakkı için Hacı Bektâş tekkesinden geliriz. İnsanlar güçleri neye yetiyorsa onu verir*" demiştir. Bir diğer **katılımcı 6** "*Dedeler görev yaptıysa onlara belli bir ücret ödenir. Cemlerde toplanan para üçe bölünür: Hakkullah (dede hakkı), köyün en fakirine ve Hacı Bektâş'a. Ayrıca sadaka ve fitre de verilir*" şeklinde görüş belirtmiştir.

Bunun yanında devlete verilen verginin, zekât olarak kabul edildiğini ifade edenler de söz konusudur. Örneğin **katılımcı 15** "*Malın zekâtını vermek gerekir. Bu Kur'ân'ın emridir. Devlete verilen vergi de zekât sayılır. Bunun dışında fakirlere sadaka verilir. Bununla beraber cemlerde dedelere ve zâkirlere belli ücretler verilir*" demiştir. **Katılımcı 7**, **katılımcı 10** ve **katılımcı 3** de benzer ifadeler kullanmıştır.

Alevîlerde Kurban İbadeti

Mal ile yapılan kurban ibadeti, Allah'a yaklaşma ve şükran borcunun yerine getirilmesi niyetiyle belli özelliklere sahip hayvanların kesilmesidir. Akıllı, ergenlik çağına gelmiş, hür, mukim ve nisab miktarı mal ve paraya sahip olan her Müslüman'ın kurban ibadetini yerine getirmesi vâciptir. Bu ibadet, zengin-fakir arasındaki sevgi ve kardeşlik duygularını güçlendirir (Acar, 2003). Kurban; vâcip olan kurban dışında adak, akıka, ka-bir, şükür, ceza ve kefâret kurbanları olmak üzere beş çeşittir (Bardakoğlu, 2002).

Alevîlikte kurban ibadetinin, Hz. İbrâhim'in oğlu Hz. İsmâil'in kurban etmesine bağlı olarak ortaya çıktığına inanılır. Kurbanda asıl gaye, sevaba ermek için yapılan niyettir. Kurbanlıklar; koç, koyun, keçi, sığır, deve ve horozdan olur. Kurban, Alevîler "terceman/tercüman, lokma, rıza lokması" gibi isimlerle; kurban kesmek "tığlamak" kavramı ile ifade edilmektedir. Alevîlikte kurban, insanın Hakk yolunda kendinden geçmesini olarak ifade edilmektedir. Cemlerde lokma edilerek yenilen koyun, horoz, ekmek, tuz, su veya elma kurban yerine geçer. Kesilen kurbanlar, "içeri ve dışarı", "canlı ve cansız" kurbanlar gibi isimlerle sınıflandırılmaktadır. İçeri kurbanı, cemlerde belirli dinî kurallara bağlı olarak belirli gün ve zamanlarda gerçekleştirilen ve on iki hizmetten biri olarak kabul edilen

ibadetin esas unsurlarından birini oluşturan kurbanlara verilen isimdir. Muharrem/Matem/Aşure, Görgü, Yıl, Abdal Mûsâ /Birlik, Musâhip/Öz, Düşkün Kaldırma, Dar /Dardan İndirme kurbanı, içeri kurbanı olarak adlandırılmaktadır. Dışarı kurbanları ise ayin dışında bir dileğin veya adağın kesilen kurbanlardır. *Adak/leşkere kurbanı* (bu kurban horoz ve tavuklardan oluşup, bunlara “Cebrâil” adı verilir) bu tür kurbanlara örnek verilebilir. Bunun dışında Kurban bayramı, Hızır orucu, Hıdırellez bayramı ve Nevruz bayramı kurbanları diğer kurban çeşitleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Alevîler “bizim asıl bayramımız kurban bayramıdır”, diye söylerler. Çünkü onlar kurban bayramını, kendilerine bilhassa Hz. Hüseyin’in Kerbelâ’da şehit olmasını anımsattığı için severler. Hz. Hüseyin insanlık için kurban olduğundan, bu bayram onlar için ayrı bir önem taşımaktadır. Kurbanı kesilen kişinin, kurbanla birlikte kötü duygulardan arındığına inanılmaktadır (Birdoğan, 1994; Enginer, 1997; Er, 1998; Oytan, I, 1946; Yaman, 2001; Zelyut, 1992; Eröz, 1990).

Alevîlerle ilgili yapılan çalışmalar kurban bayramında kesilen kurban dışında muharrem, cem, ikrâr, musâhip, yağmur duası, düşkün kaldırma, görgü, Abdal Mûsâ (birlik), nevruz, adak ve dâr/kabir kurbanları adı altında çeşitli kurbanlar kesildiğini, kurban kesmenin zorunlu bir ibadet olarak değil, gelenek olarak yaygın biçimde yerine getirildiğini göstermiştir (Bozkuş, 2006; Eren, 2002; Üçer, 2005b; Yıldız, 2004).

Sorgun Alevîlerinde de kurbanla ilişkili benzer inanışlar saptanmış olup yöre halkının kurban ibadetinin malî gücü olan herkesin üzerine vâcip olduğuna inandığı tespit edilmiştir. Yörede adak kurbanı dâhil birçok isim altında kurban kesildiği görülmüştür. Bu konuda görüştüğümüz **katılımcı 9** “Kurban vâciptir, imkânı olanların kesmesi gerekmektedir. Kurban, üç parçaya ayrılır: Bunun bir bölümü yoksullara, bir bölümü ev halkına, geri kalan bölümü de misafirlere ikram edilir” demiştir. Bir diğer **katılımcı 16** şunları söylemiştir: “Alevîler çok çeşitli kurban keserler. Bunlar; tarikat kurbanı, Hüseyin kurbanı, görgü kurbanı, adak kurbanı, akîka kurbanı, musâhip kurbanı, tâlip kurbanı, Abdal Mûsâ kurbanı (birlik kurbanı).” Bir diğer **katılımcı 17** “Kurban bayramında kurban kesmek gereklidir, derken bir başka **katılımcı 13** de şunları ifade etmiştir: “Biz Müslüman değil miyiz, elbette kurban bayramında imkânı olanın kurban kesmesi o kişiye vâciptir.” Bir diğer **katılımcı 8** ise şunları belirtmiştir: “Bize kurban kesmez diyorlar. Bunları diyenler bilmiyor mu ki bizim kurbanımız Hz. Hüseyin’in şehit edildiği Kerbelâ’da kesilmiştir. Alevîler, mâtem kurbanı keserler.” Bir başka **katılımcı 1** ise “Hıdırellez bayramı çoğunlukla yeşil alanlarda, ağaçların olduğu yerlerde, su kıyılarında, kutsal kabul edilen bir türbe veya yatırın bulunduğu bölgede kutlanmaktadır. Bu bayramda kurban âdetimiz vardır” demiştir. Bir diğer **katılımcı 18** de şunları ifade etmiştir: “Gücü yeten elbette kurban keser. İbadet amacıyla kesilen kurban ibadeti dışında, cemlerde de kurban kesilir. Kurban, dualar eşliğinde 3, 5 ve 7 kişiyle ortaklaşa kesilebilir.

Alevîlerde Cem

Cem “âyin, ritüel, merasim, tören, âdet, usûl, nizâm, şekil, kanun, kaide” demektir. Cem; toplanma, her şeyi Allah’tan görme, bütün eşya ve varlıkların Allah sayesinde var olduklarını müşahede etmektir. Âyin-i cem, Bektaşî ve Alevî topluluklarının çeşitli ne-

denlerle tertip ettikleri, kadınların da katıldıkları, içinde çeşitli müzik ve içkinin bulunduğu toplantıdır (Uludağ, 2005). Âyin-i cem, göçebe ve yerleşik Türkmen oymakları tarafından kış aylarında, genellikle cuma akşamları yapılan toplantılardır. Bu ceme, “Ayn-el Cem, Ayn-ül Cem (cem töresi, toplantı töresi, bir araya gelme yolu, âdeti), cem usulüne ve diğer âdetlere “görgü, sürek, yol”, isimleri verilmektedir (Eröz, 1990; Yaman, 2001). Eröz’e göre Alevî-Bektaşî ceminin aslı, Türklerin Müslüman olmadan önce kadınlı erkekli toplantılar tertip ederek buralarda içki içip eğlenmelerinin, çalgılar çalıp, sema (sema, raks) etmelerinin, İslâmiyet kabul edildikten sonra da bu âdetlerini terk etmeyerek İslâmî bir kılıfa sokmalarıdır (Eröz, 1990).

Cemlerin birçok çeşidi vardır. a) *İkrar Verme/Nasip Alma Cemi*: Bir kişinin Alevî-Bektaşî yoluna alınması amacıyla yapılan âyindir. Bu ceme musâhipliler ikrar verip nasip almış, görülmüş olanlar katılabilir. Böylece, toplumun doğal üyeliğinden resmî üyeliğine yükselmiş olurlar (Eröz, 1990; Fırlı, 2006; Uludağ, 2005; Üzüm, 1997). b) *Birlik/Abdal Mûsâ Cemi*: Bir kısım bölgelerde kış aylarında perşembeyi cumaya bağlayan gecelerde, her hafta Abdal Mûsâ kurbanı yapmak, gelenek halini almıştır. Bu cem, komşuların veya kişilerin kurban kesmek istemesi, dede veya bir başka misafir geldiğinde köy halkının bir araya toplanması, köy halkı arasında küskünlük ve başka bir sorunun ortaya çıkması gibi çeşitli nedenlerden dolayı yapılır (Fırlı, 2006). c) *Görgü Cemi*: “Görgü kurbanı, terceman kurbanı, cem, içeri kurbanı, iç kurban” şeklinde isimlendirilen ve uygun bir evde veya cem evinde, çoğunlukla kış aylarında yapılan, bilhassa cuma akşamı başlayan, on iki hizmetin yerine getirildiği, köyde bulunan herkesin görgüden geçirildiği bu âyin, bütün Alevîler için en önemli dinî törendir. Her Alevî senede bir kez görgüden geçer, hal ve gidişatının muhasebesini yapar, ikrarını tazeler ve topluma hesap verir. Birbirinden hoşnut olmayanların, kavgalı olanların arası düzeltilir, borçları varsa görgüden önce ödenir. Görgüden geçenler, işledikleri suçları bir daha işlemeyeceklerine dair tövbe ederler. Görgüden geçenler bir anlamda manevî olarak temizlenmiş olur. Görgüden sonra kesilen görgü kurbanı, âyine katılanlar tarafından yenir (Fırlı, 2006; Üzüm, 1997; Yaman, 2001). d) *Dardan İndirme Cemi*: Bu âyin, öte dünyayla ilgili bir törendir (Ersever, 2005). e) *Koldan Koparma Cemi*: Gençleri ceme alıştırmak, onlara âdab ve erkân konularında duygu ve görgü vermek, tarikat mefkûresini aşılama için yapılır. Bir nevi, muhabbet toplantısıdır (Ersever, 2005; Fırlı, 2006).

Cemlerde on iki post vardır ve şunları temsil eder: 1) Pîr postu: Hz. Hüseyin makamıdır. 2) Rehber postu: Hz. Ali makamıdır. 3) Mürşit postu: Hz. Muhammed makamıdır. 4) Aşçı postu: Seyit Ali Sultan makamıdır. 5) Ekmekçi postu: Balım Sultan makamıdır. 6) Nakip postu: Kaygusuz Abdal makamıdır. 7) Ataç postu: Kamder Ali makamıdır. 8) Meydancı postu: Sarı İsmail Sultan makamıdır. 9) Türbedâr postu: Karadonlu Can Baba makamıdır. 10) Kurbançı postu: Hz. İbrâhim makamıdır. 11) Ayakçı postu: Abdal Mûsâ Sultan makamıdır. 12) Mihmandar postu: Hızır makamıdır (Ersever, 2005).

Amasya yöresinde cem âyinine, kurban veya meydan-ı Ali de denilmektedir. Cemde çalınan saza “telli Kur’ân” denir. Eskiden yabancılar ceme alınmazken günümüzde ise

artık yabancılar da ceme katılabilmektedir. Cemde içki içilmezken, isteyen cemden sonra içkisini içmektedir. Sivas'ta 20-30 yıldır düzenli cem yapılamadığı dile getirilmiştir. Amasya'da da çoğu köyün dedesi olmadığı için çevre köylerden, sadece bağlı oldukları ocakların dedelerinin gelmesiyle cem yapılabilmektedir (Bozkuş, 2006; Üçer, 2005b; Yıldız, 2004). Ordu yöresinde cem âyini uygulaması büyük ölçüde devam etmektedir. Ordu yöresi Alevîleri kendilerini Bektaşîlik tarikatına mensup kabul ettikleri için cemin yapılış şekli, Bektaşîlikteki uygulama ile aynıdır. Cemler, cem evlerinde yapılmaktadır (Eren, 2002). Akdağmadeni ilçesinde yapılan araştırmaya göre yöre insanı, cemin kaynağının ve cemde yapılan hizmetlerin hepsinin kırklara/kırklar meclisine dayanan bir ibadet olduğunu ancak uzun bir süredir yörede cem yapamadıklarını, gençlerin ceme, dedelerin ve yaşlıların gösterdiği ilgi ve alakayı göstermediklerini ifade etmişlerdir. Yörede, özellikle “İkrar Verme Cemi ve Abdal Mûsâ/ Birlik Cemi”ne önem verildiği ancak düzenli yapılamadığı, genellikle kış aylarında yapılan cem için en az kırk kişinin olması gerektiği, cem yapılacağı zaman dedeye müracat edildiği, cemdeki masraflar için her evden belli bir miktar toplandığı, cemlerde “engür şerbeti” isminde şerbet içildiği, bunun kesinlikle içki olmadığı dile getirilmiştir (Aydın, 2009).

Sorgun Alevîleri arasında da cemin bir ibadet olduğu, kökünün kırklar meclisine dayandığı, genellikle kışın yapıldığı, cem için belli hizmetlerin yerine getirilmesi gerektiği tespit edilmiştir. Ayrıca, yörede cemlerin düzenli olarak yapılamadığı, gençlerin bu ritüele karşı yeterli ilgiyi göstermedikleri müşahade edilmiştir. Bu konuda gördüğümüz **katılımcı 19** “*Alevîlikte cem ibadetinin temeli, Hz. Peygamber'e dayanmaktadır. Cemin birçok çeşidi vardır: Kırklar cemi, dardan indirme cemi, Abdal Mûsâ cemi, musâhiplik cemi, düşkünlik kaldırma cemi bunlardan bazılarıdır. Ceme düriüst kişiler katılır. Dede cemde 'el gövdenin kaşındığı yeri bilir' diyerek küskünleri, dargınları, haksızlık yapanları huzuruna çağırır. Eğer bir Alevî suç işlemişse ancak kurban kesip cezasını öderse ceme katılabilir. Kul hakkı olan, küskün olan kimseler ceme alınmaz. Önceden cem, Alevîler arasında yapılırken şimdilerde izleyici olarak Alevî olmayanlar da kabul edilmektedir*” şeklinde konuşmuştur. Bir başka **katılımcı 2** de “*Dede köye gelir, peyikçi, insanları ceme davet eder. Davet yapılırken, 'döktüğünü doldur, ağılattığını güldür, yıktığını yap da gel' denilir. Cemlere abdestli gelinir, gürültü yapılmaz. Cemlerde Kerbelâ şehitleri için özel olarak bestelenmiş çok sayıda manzum dua vardır. Bu cemlerde Hz. Muhammed, Halife Ali, İmam Hasan, Şâh Hüseyin, Ehli beyt, on iki imam ve Kerbelâ üzerine mersiyeler, miraçlamalar, deyişler ve düvaz imamlar okunur*” demiştir. Bir diğer **katılımcı 20** ise “*İbadetler, insanların içini temizlemeye yöneliktir. Bu yüzden cem ibadetine gelirken, dış temizlik yapılmalıdır. Cem de zaten manevî temizlik olmaktadır. Ceme gelirken kadın-erkek herkes kılık kıyafetlerine dikkat eder. Kadınlar mutlaka başörtüsü takar*” diye söylemiştir.” Bir diğer **katılımcı 1** de “*Cemlere geniş katılım olduğu durumda, köyde uygun bir meydana cem yapılmaktadır. Cemler, halk arasında birlik ve bütünlüğün sağlanması açısından çok önemlidir. Zira cemler vasıtasıyla, insanlar aralarındaki sorunlara çözüm bulmaktadırlar*” derken bir başka **katılımcı 9** “*Ömrümde bir kere meraktan katıldım*” demiştir. Bir diğer **katılımcı 21** ise “*Cem, bir Alevî geleneğidir. Genelde perşembe günü yapılır, Günümüzde köylere dede gelmediği için pek yapılamıyor*” diye ifade etmiştir.

Sonuç

Bu araştırma Sorgun ilçesinin köylerinde yaşayan Alevîlerin ibadet anlayışlarını ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Alan araştırmasında elde edilen sonuçlar, diğer illerdeki Alevîlerde olduğu gibi Sorgun Alevîleri arasında da farklı düşüncelerin ve inanışların olduğunu göstermektedir. Bölgedeki Alevîler, çeşitli ocaklara bağlıdır. Hacı Bektâş ocağı, bunlar içerisinde en fazla mensubu bulunan ocaaktır.

Alevîler genel anlamda ibadetleri kabul yönünde görüş belirtmelerine rağmen, temel İslâmî ibadetler olarak bilinen ve kendilerinin şariat makamının ibadetleri olarak gördükleri namaz, oruç, hac gibi ibadetler yerine bazısına ismiyle, bazısına şekliyle ve bazısına benzeriyle kaim ibadetler ikame etmişler, bunları da tarikat hayatı kalıplarında anlamlandırmışlardır. Alevîlerin temel İslâmî ibadetlerin yerine getirilmesi noktasında genel olarak olumsuz tutum sergilemelerini Bozkuş (2006) şu nedenlere dayandırmaktadır: Birincisi tarihsel süreçte çoğunlukla göçebe ya da yarı göçebe hayat yaşayan zümrelerin yaşamış oldukları sosyal hayat gereği içinde buldukları şartların elverişsizliği nedeniyle temel İslami ibadetleri yerine getirememesi hususu, zamanla bu ibadetlere alışamama sonucunu doğurmuştur. İkincisi Türklerin İslâmlaşma süreci içerisinde karşılaştıkları bâtinî karakterli hareketlerin etkisine kapılarak ibadetler hakkında geliştirdikleri tasavvufî hareketlerden kaynaklanan bâtinî yorumlarla ilgilidir. Buna göre *Dört Kapı-Kırk Makam* prensibi üzerine kurulan Alevîlikte çoğunlukta temel İslâmî ibadetler dört kapının ilki olan şariat kapısı ve bu kapının müntesipleri için gerekli görülmektedir. Dolayısıyla sorumluluk da bu makamdaki kişiler için olmaktadır. Genellikle Alevîler kendilerini şariat makamının bir üstü olan tarikat makamında gördüklerinden dolayı ibadetlerin kendilerini bağlamadığını, ikrar vermek, el almak, görülmek, hakkullah ve kara kazan hakkı vermek gibi tarikat makamına mensup olmanın gereklerinden sorumlu olduklarını kabul etmektedirler. Üçüncüsü Alevîlikteki “Teberra” anlayışıdır. Ali’yi sevmeyenlerden uzak olmak anlamında olan bu anlayış günümüzde Alevî zihninde daha çok “Sünnîler’den uzak durmak ve onlara benzememek” şeklinde algılanmaktadır. Bu algı doğal olarak ötekiler olarak gördükleri İslam dinindeki bazı ibadetlere karşı olumsuz bir tavır takınmalarına sebep olabilmektedir. Bu çerçevede Sorgun’da yapılan çalışmanın bulguları diğer Anadolu Alevîleriyle ilgili yapılan diğer çalışmaların bulgularını desteklemektedir. Bu kapsamda elde edilen bulgular özetlenirse; katılımcıların çoğu dua etmenin ve Allah’ı anmanın öneme dikkat çekmekte ve namaz kılmadıklarını ifade etmektedir. Bunun yanı sıra düzenli namaz kıldığını ifade edenlere de rastlanmıştır. Görüşme yapılanların çok azı, Ramazan ayında oruç tuttıklarını söylemiştir. Diğerleri ise daha çok Muharrem orucuna önem verdiklerini, Hızır ve adak orucunu tuttıklarını belirtmektedir. Bölge Alevîleri, hac ibadetini genel olarak kabul etmekle birlikte, esas ziyaret yeri olarak Hacı Bektâş’ı görmektedir. Hac, sürekli Allah’ı anmanın, insanların gönlünü incitmemenin ve kendini kötülüklerden alıkoymanın bir diğer adı olarak görülmektedir. Katılımcılar arasında durumu uygun olanların zekât vermesi gerektiği yönünde ağırlıklı görüş olmasına karşın devlete verilen verginin, zekâtın yerine geçeceğini dile getirenler olmuştur. Cem âyinleri genellikle perşembe günleri yapılmaktadır. İhtiyaç halinde veya şartların uygun olması durumunda, yaz

veya kış aylarında cem âyini yapılmaktadır. Bölgede düzenli cem yapan köy sayısı çok azdır. Dedelerin düzenli olarak köylerine gelmemeleri bunun en önemli sebebidir.

Kaynakça

- Acar, H. İ. (2003). Mali bir ibadet olan kurbanın hükmü. *EKEV Akademi Dergisi*, VII (XIV),75-92.
- Aksüt, H. (2012). *Aleviler*. (3. Basım). Ankara: Yurt-Kitap Yayınları.
- Andrews, P. A. (1989). *Türkiye’de etnik gruplar*. (Çev. M. Küpüşoğlu). İstanbul: Ant Yayınları.
- Ayata, S. (2006). *Kırşehir yöresi abdallarının dinî inançları üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış doktora tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, A. (2009). *Akdağmadeni yöresi açısından Ardıçalanı ve Bozhüyük köylerinde Alevîlik*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bardakoğlu, A. (2002). Kurban. *DİA içinde*. (Cilt. XVI, s. 436-440). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Birdoğan, N. (1994). *Anadolu’nun gizli kültürü Alevîlik*. İstanbul: Berfin Yayınları.
- Bozkurt, F. (Haz.). (1985). *İmam Cafer Buyruğu*. İstanbul: Şahkulu Sultan Külliyesi Mehmet Ali Hilmi Dedebaba Araştırma Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.
- Bozkuş, M. (2006). *Sivas Alevîliği*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Cebecioğlu, E. (2009). *Tasavvuf terimleri ve deyimleri sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları.
- Coşan, M. E. (Haz.). (1990). *Makâlât*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Dağıdır, M. (2011). Akkırık köyünde tespit edilen inanç unsurlarının sosyolojik analizi. *Alevîlik Araştırmaları Dergisi*, I, 205-229.
- Dalgın, N. (2003). Zekât hükümleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVI, 43-72.
- Dalkıran, S. (2002). Anadolu kimliği ve Anadolu Alevîleri üzerine bir deneme. *EKEV Akademi Dergisi*, 6(10), 95-117.
- Doğan, D. (Temmuz 2011). Yukarı Emirler’de cemevi açıldı. *Sorgun Selam Gazetesi*. Web: <http://www.duralidogan.com> adresinden 5 Nisan 2014’te alınmıştır.
- Dönmez, İ. K. (2007). Oruç. *DİA içinde*. (Cilt: XXXIII, s. 416-425). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Eğri, O. (Haz.). (2007). *Kıtab-ı Cebbâr Kulu*. I. Baskı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Eğri, O. (Haz.). (2008). *İlm-i Câvidân*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Enginer, G. (1997). *Kurban-kurbanın kökenleri ve Anadolu'da kanlı kurban ritüelleri*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları.
- Er, P. (1998). *Geleneksel Anadolu Alevîliği*. Ankara.
- Eren, S. (2002). *Sosyolojik açıdan Ordu yöresi Alevîliği*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eröz, M. (1990). *Türkiye'de Alevilik-Bektâşîlik*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Erseven, İ. C. (2005). *Alevîlerde semah*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Fığlalı, E. R. (2006). *Türkiye'de Alevilik Bektâşîlik*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (Haz.). (1958). *Vilâyetnâme*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Gürsoy, Ş. (2006). *Sosyal ve dini yaşam açısından orta Anadolu abdalları-Kırşehir örneği*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaplan, D. (Haz.). (2007). *Erkânâme I*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kayaaslan, Y. (2015). Yozgat yöresi Alevî-Bektâşîleri üzerine. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, IX. Ankara.
- Korkmaz, E. (2000). *Anadolu Alevîliği*. İstanbul: Berfin Yayınları.
- Melikoff, İ. (1993). *Uyur idik uyardılar*. (Çev. T. Alptekin). İstanbul: Cem Yayınları.
- Oytan, M. T. (1946-1960). *Bektâşîliğin iç yüzü. I-II*. İstanbul: İstanbul Maarif Kitaphânesi.
- Öğüt, S. (1996). *Hac. DİA içinde*. (Cilt: XIV, s. 389-397). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özmen, İ. (1998). *Alevî-Bektâşî şiirleri antolojisi. I-V*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Pehlivan, B. (1992). *Anadolu'da Alevilik*. İstanbul: Şahkulu Sultan Külliyesi Yayınları.
- Pehlivan, B. (1995). *Alevî-Bektâşî düşüncesine göre Allah*. İstanbul: Pencere Yayınları.
- Şahin, H. (2014). Alevî yazılı kaynaklarındaki dört kapı kırk makam anlayışının günümüz Alevî yazarlarca algılanışı. M. Yazıcı (Ed.), *Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde (ss. 274-288). Bingöl: Bingöl Üniversitesi.
- Şener, C.ve İlknur, M. (1995). *Şeriat ve Alevilik (Kırklar meclisinden günümüze Alevî örgütlenmesi)*. İstanbul: Ant Yayınları.
- Saygı, H. (Haz.). (1996). *Şeyh Safî Buyruğu ve Rumeli Babağan (Bektâşî) erkânları*. İstanbul: Mert Matbaacılık.

- TÜİK. (Ocak, 2015). *Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları, 2014*. Web: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> adresinden 30 Ocak 2015'te alınmıştır.
- Tur, S. D. (2012). *Erkânname (Alevîliğin İslam'da yeri ve Alevî erkânları)*. İstanbul: Can Yayınları.
- Turan, A.ve Yıldız, H. (2008). Tarihten günümüze Anadolu Alevîliği. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26 (26-27), 11-24.
- Türkecul, R. (2016). Alevî ritüelleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, 31, 159-178.
- Uludağ, S. (2005). *Tasavvuf terimleri sözlüğü*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Üçer, C. (2005a). Geleneksel Alevîlikte ibadet hayatı ve Alevîlerin temel İslâmî ibadetlere yaklaşımları. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, V (II), 161-189.
- Üçer, C. (2005b). *Tokat yöresinde geleneksel Alevîlik*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Üçer, C. (2010). Geleneksel Alevîlikte ibadet hayatı, bazı âdâb ve erkân. H. İ. Bulut (Ed.). *Anadolu'da Alevîliğin Dünü ve Bugünü*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları. 457-510.
- Üzüm, İ. (1997). *Günümüz Alevîliği*. İstanbul: İsam Yayınları.
- Yaman, M. (2001). *Alevîlik-inanç, edep, erkân*. İstanbul: Garipdede Türbesi Koruma Onarma ve Yaşatma Derneği Yayınları.
- Yaşaroğlu, M. K. (2006). Namaz. *DİA içinde*. (Cilt: XXXII, s. 350-357). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yıldız, H. (2004). *Anadolu Alevîliği-Amasya yöresi bağlamında bir inceleme*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Yılmaz, O. (2009). *Sıraçlar (Anşabacı ve Hubyarlar) Beydili Alevî Türkmenleri*. Ankara: Veni Vidi Vici Yayınları.
- Yiğit, İ. (2006). Müslim b. Akîl. *DİA içinde*. (Cilt: XXXII, s. 91-92). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Zelyut, R. (1992). *Öz kaynaklarına göre Alevîlik*. İstanbul: Yön Yayıncılık.